

Проміжна оцінка

подій 19 грудня 2010 року у Мінську, Білорусь
з точки зору прав людини
Спеціальним доповідачем Комітету
міжнародного контролю
за ситуацією з правами людини у Білорусі

2011

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

Комітет міжнародного контролю за ситуацією з правами людини у Білорусі

Спеціальний Доповідач з подій 19 грудня 2010 року

Попередня оцінка подій 19 грудня 2010 року у Мінську, Білорусь з точки зору прав людини

Комітет міжнародного контролю (КМК)¹

1. Комітет міжнародного контролю (КМК) за ситуацією з правами людини в Білорусі був створений 27 грудня 2010 переважно як реакція правозахисних та громадських організацій на події, що послідували за президентськими виборами 19 грудня 2010. На даний момент коаліція об'єднує більше 40 провідних неурядових організацій з 15 країн регіону ОБСЄ. Ці НУО домовилися вести постійний моніторинг ситуації з фундаментальними правами людини і за становищем правозахисників у Республіці Білорусь, поширювати інформацію про результати моніторингу, а також розробляти рекомендації владі Республіки Білорусь, міжнародним організаціям та урядам інших країн щодо приведення ситуації у відповідність до міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, взятими на себе Республікою Білорусь.
2. На даний момент, КМК в першу чергу стурбований дотриманням прав тих, хто був засуджений, а також тих, хто очікує на суд у зв'язку з подіями 19 грудня. У той же час, КМК стежить в цілому за ситуацією з правозахисниками та правозахисними організаціями, а також з журналістами, адвокатами та юристами у Білорусі.
3. КМК використовує досвід організацій-учасників, а також незалежних експертів і практиків (у тому числі, членів Ради експертів БДІПЛ / ОБСЄ зі свободи зібрань). Працюючи спільно з провідними національними та міжнародними правозахисними організаціями, учасниками Комітету є, серед інших:
 - Міжнародна громадянська ініціатива для ОБСЄ;
 - Московська Гельсінкська Група (Росія);

¹ <http://by-solidarity.yhrm.org/ru/content/komitet-mezhdunarodnogo-kontrolya-za-situaciy-s-pravami-cheloveka-v-belarusi> и <http://www.hrwatch-by.org>. Для отримання додаткової інформації, будь - ласка, зв'яжіться з Секретаріатом Комітету: byc@hrgroups.org.

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

- Міжнародна мережа за свободу, законність і права в Європі - FLARE;
 - Міжнародний Молодіжний Правозахисний Рух (ММПР);
 - Гельсінський Фонд з прав людини (Польща);
 - Центр розвитку демократії та прав людини (Росія);
 - Центр громадянських свобод (Україна);
 - Юристи за конституційні права і свободи - ЮРИКС (Росія) та інші організації.²
4. Для забезпечення скоординованого реагування на ситуацію, Комітет міжнародного контролю заснував кілька органів для виконання окремих завдань по відношенню до ситуації з правами людини в Білорусі, включаючи Міжнародну наглядову місію, створену в кінці грудня 2010 р. У лютому 2011 року Комітет призначив Спеціального Доповідача для розслідування подій, пов'язаних з акціями протесту 19 грудня 2011 року в Мінську³. Спецдоповідач аналізує застосоване національне законодавство та міжнародні зобов'язання у сфері прав людини, взяті на себе Республікою Білорусь. Його мандат включає виконання наступних завдань:
- оцінка подій 19 грудня 2010 року і аналіз публічної акції, що відбулася у Мінську, з точки зору міжнародних стандартів зі свободи зборів,
 - оцінка пропорційності та обґрунтованості застосування сили співробітниками правоохоронних органів, а також подальших дій держави щодо притягнення до відповідальності учасників акції.

Д-р Ніл Джарман, незалежний міжнародний експерт і директор розташованого в Північній Ірландії Інституту вивчення конфліктів, був призначений Спеціальним доповідачем КМК. Йому сприяє група експертів зі свободи зборів і заходів поліцейського реагування з різних країн-учасниць ОБСЄ, яку очолив Д-р Майкл Гамільтон, ад'юнкт-професор Факультету права Центрально-Європейського Університету з Будапешта.

Вступ

² Список учасників КМК див.: <http://hrwatch-by.org/organizatsii-uchastniki>

³ Див.: Меморандум КМК про призначення Спеціального доповідача щодо подій 19 грудня 2010 р. <http://www.hrwatch-by.org/spetsialnyi-dokladchik>

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

5. У цій проміжній доповіді Спеціальний Доповідач КМК спробував відобразити фактичний бік подій вечора 19 грудня, а також подальшу реакцію і дії влади Білорусі. Завданням доповіді є представити настільки повну картину ситуації, наскільки це можливо. У доповіді, зокрема, розглядається питання про те, чи може правозастосування у сфері свободи зібрань у Білорусі, вважатися відповідним міжнародним стандартам у галузі прав людини. Важливо зазначити, що доповідь не дає оцінку результатам президентських виборів або ходу голосування⁴. Більш того, робота над даною доповіддю ґрунтувалася тільки на доступних документальних і журналістських джерелах. Таким чином, висновки та заключення, що містяться в ній, на даній, проміжній, стадії слід розглядати як попередні та як ті, що є основною для подальшої дискусії.
6. Проміжна доповідь позначає низку ключових питань, відповіді на які як і раніше вимагають відповіді. Ці відповіді будуть мати велике значення для повної і остаточної оцінки проблем, відображених у доповіді. Для цих цілей Комітет закликає як представників державних органів, так і місцеві і міжнародні неурядові організації приєднатися до відкритого обговорення даної проміжної доповіді. Зокрема, КМК звертається з проханням до білоруської влади у терміновому порядку надати відповіді на поставлені в доповіді питання.

Закон про масові акції та відповідні положення Кримінального кодексу

7. Дана доповідь не намагається абстрактно розглянути закони, що регулюють свободу мирних зібрань у Білорусі. Тим не менш, дуже важливо відзначити ключові моменти у відповідній нормативно-правовій базі, так як це задає контекст здійснення права на проведення мирних зборів у Білорусі. Міжнародні та регіональні стандарти і практика в галузі прав людини встановлюють певний мінімум, щодо якого будуть оцінюватися ці закони і їх застосування. Зокрема, ст.21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП), ратифікованого Білоруссю⁵, передбачає наступне:

Визнається право на мирні зібрання. Користування цим правом не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону та необхідні в демократичному суспільстві в інтересах

⁴ Оцінка виборів викладена у Підсумковому звіті Місії по спостереженню за виборами БДІПЛ /ОБСЕ (Варшава, 22 лютого 2011 р.). Доступно за посиланням: <http://www.osce.org/ru/odihr/76092>

⁵ Підписаний Білоруссю 19 березня 1968 р., ратифікований 12 листопада 1973 р., див.: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&lang=en#16.

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

*державної або громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших осіб*⁶.

8. Оскільки Білорусь є державою-учасницею ОБСЄ, тлумачення процитованого положення в доповіді здійснюється з урахуванням *Керівних принципів щодо свободи мирних зібрань*, підготовлених БДІПЛ ОБСЄ та Венеціанською комісією (2-е видання, 2010)⁷. Ці керівні принципи ґрунтуються, серед іншого, на практиці застосування Європейської конвенції із захисту прав людини та основних свобод (ЄКПЛ). Хоча сама ЄКПЛ не є документом, що накладає зобов'язання на Білорусь, вона, безумовно, повинна розглядатися як орієнтир, до якого необхідно прагнути, а стаття 11 ЄКПЛ (захищає свободу мирних зборів) повторює текст ст.21 МПГПП. Як мінімум, тлумачення ЄКПЛ Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) представляє собою міжнародні приклади визнаній «гарної практики», і, ґрунтуючись на цьому, ми включили в цю проміжну доповідь посилання на кілька ключових справ ЄСПЛ.
9. Стаття 35 Конституції Республіки Білорусь забезпечує право на свободу мирних зібрань. Дана конституційна гарантія доповнюється *Законом про масові заходи у Республіці Білорусь* (2003 р. у чинній редакції) і безліччю положень, що визначають ряд правопорушень та мір покарання, закріплених у Кодексі про адміністративні правопорушення та у Кримінальному кодексі.
10. Організатори заходу мають пройти процедуру дозволу (а не просто повідомити представників влади про свій намір провести даний захід) (ст. 5)⁸;
11. Законодавство не містить положень, які передбачають можливість проведення спонтанних зборів (тобто, коли збори організується у відповідь на нещодавні події, і організатор не має часу для проходження відповідної процедури узгодження);
12. Закон покладає фінансову відповідальність на організаторів за забезпечення громадського порядку, забезпечення медичної допомоги та витрати на прибирання (ст. 6 та ст. 10). Між тим, дані витрати повинна була б

⁶ Стаття 21 Пакта.

⁷ Доступні за посиланням: <http://www.osce.org/files/documents/4/0/73405.pdf> (на англ.).

⁸ Ми вітали б заміну процедури отримання дозволу на процедуру повідомлення за два дні до проведення масових зборів. Див. *Проміжний звіт Місії ОБСЄ щодо спостереження за виборами* (15 – 24 листопада 2010 року). Доступний за посиланням: <http://www.osce.org/ru/odihr/elections/73960>, стор. 3.

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

брати на себе держава в рамках виконання свого позитивного зобов'язання на забезпечення і захист права на свободу мирних зібрань⁹;

13. Закон містить повну заборону на проведення публічних зібрань у певних місцях і поза часового проміжку з 8.00 до 22.00 (**ст.9**). Встановлення таких «бланкетних»¹⁰ обмежень не дає можливості оцінити пропорційність обмеження основних прав у кожному конкретному випадку. Будь-які обмеження повинні завжди бути спрямовані на досягнення законних цілей, вичерпний перелік яких міститься у статті 21 МПГПП;
14. **Ст. 15** встановлює відповідальність за порушення даних положень. Вона говорить: «Політичні партії ... й інші організації, відповідальні особи яких не забезпечили належного порядку організації ... і (або) ¹¹... проведення вуличної акції [або] демонстрації ... що спричинило заподіяння шкоди у великому розмірі (визначено в **ст. 2**) ... можуть бути ліквідовані ... ». Ця виключно широка каральна санкція потенційно порушує вимогу про те, що влада повинна розрізняти тих, хто продовжує вести себе мирно, і тих, хто реально бере участь у насильстві та пошкодженні майна. Сам факт насильства чи заподіяння шкоди майну під час демонстрації ніколи не повинен служити підставою для звинувачення організаторів або учасників зборів, крім випадків, коли є надійні і підтверджені докази того, що вони самі вели себе подібним чином.
15. Учасникам подій 19 грудня був пред'явлений цілий спектр звинувачень (а деяким вже винесені вироки), згідно наступних статей *Кодексу про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу*:
- Ст. 23.34 *Кодексу про адміністративні правопорушення* (порушення порядку організації або проведення масового заходу або пікетування);
 - Ст. 342 (1) *Кримінального кодексу* (організація та підготовка дій, що грубо порушують громадський порядок, або активна участь в них);
 - Ст. 339 (3) *Кримінального кодексу* (злісне хуліганство);
 - Ст. 369 *Кримінального кодексу* (образа представника влади);

⁹ Див. п.32, «Пояснювальна записка», ОБСЄ / БДІПЛ та Венеціанської комісії, Керівні принципи щодо мирних зборів, 2010.

¹⁰ Бланкетна норма – та, яка надає правозастосовуючому широкі повноваження щодо визначення її змісту (прим.ред.)

¹¹ З тексту закону не зрозуміло, чи є ця вимога обов'язковою (ми) або факультативною (або). Ще більше занепокоєння може викликати ситуація, якщо це положення може бути застосоване, коли організатор зборів просто не виконав усі умови процедури отримання дозволу, при цьому не відбувалося ніяких насильницьких дій і не було завдано шкоди майну.

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

- Ст. 382 *Кримінального кодексу* (самовільне присвоєння звання або влади посадової особи);
 - Ст. 293 *Кримінального кодексу* (1) організація масових заворушень, (2) участь у масових заворушеннях (передбачають покарання у вигляді терміну ув'язнення від 5 до 15 років та від 3 до 8 років відповідно). Див. далі нижче.
16. На нашу думку, поєднання дозвільної процедури, повної заборони на певне місце і час проведення заходу, введення обтяжливих фінансових зобов'язань щодо організації заходу, можливість серйозних і далекосяжних наслідків (як для приватних осіб, так і для організацій) у разі порушення закону створює значний негативний вплив, який підриває практичний та ефективний захист права на мирні зібрання в Білорусі.
17. Слід зазначити, що подібні побоювання щодо *Закону про масові заходи* були представлені деякими державами і неурядовими організаціями в ході Універсального періодичного огляду (УПО) за дотриманням Білоруссю своїх зобов'язань у сфері прав людини в ООН (який був завершений в 2010 році). Наприклад:
18. "« Міжнародна амністія »(поряд з іншими) повідомляє, що « Білорусь продовжує порушувати свободу зборів, відмовляючи у видачі дозволів на проведення демонстрацій та публічних заходів, мирні демонстранти часто затримуються на невеликий термін, проти них порушуються справи відповідно до адміністративного кодексу чи вони піддаються непропорційному застосуванню сили з боку міліції або ПМОПу (рос. – ОМОН). "¹²
19. "У 2006 році Спеціальний представник Генерального секретаря з питань захисту правозахисників зазначив, що Закон про масові заходи, інші закони та приписи жорстко контролюють організацію публічних протестів і мітингів. У 2007 році Спеціальний Доповідач з ситуації з правами людини в Білорусі висловлював таку ж точку зору "¹³.
20. Заключна доповідь Робочої групи УПО містила пропозиції, спрямовані на те, щоб Білорусь:

¹² A/HRC/WG.6/8/BLR/3, Резюме 29 зацікавлених сторін, підготовлених Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини у відповідності з параграфом 15 (с) додатки до резолюції 5 / 1 Ради з прав людини (17 лютого 2010) в п.44.

¹³ AA/HRC/WG.6/8/BLR/2 Компіляція, підготовлена Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини у відповідності з параграфом 15 (b) додатка резолюції 5 / 1 Ради з прав людини: Білорусь (17 лютого 2010) в п. 46 з посиланням на E/CN.4/2006/95/Add.5, п. 193, і A/HRC/4/16, п. 21.

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

"98.9. «Переглянула державне законодавство з метою забезпечення свободи вираження поглядів, свободи зборів і асоціацій, які гарантуються статтями 19, 21 і 22 Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права ...

98.11. Привела Закон про масові заходи у відповідність з Міжнародним Пактом про громадянські і політичні права; "¹⁴

21. Уряд Білорусі, тим не менш, відкинув обидві рекомендації як «неприйнятні». У відповіді говорилося що «законодавство Білорусі з питань свободи вираження думок, свободи зборів і асоціацій, мирних акцій та демонстрацій повністю відповідає міжнародним зобов'язанням країни, закріплених, зокрема, в Міжнародному Пакті про громадянські і політичні права», і що «Закон про масові заходи в Білорусі відповідає вимогам Міжнародного Пакту »¹⁵.

«Мирні зібрання»

22. Стаття 21 МПГПП (і Стаття 11 ЄКПЛ) визнає тільки право на *мирні* зібрання. Коли збори мають мирний характер, влада має позитивні зобов'язання захищати та сприяти їх проведенню, навіть якщо воно технічно не відповідають вимогам закону (рішення ЄСПЛ у справах *Платформа 'Лікарі за життя "проти Австрії, 1988, Букта проти Угорщини, 2007*).
23. «Мирними» можуть вважатися всі заходи за винятком тих, коли організатори або учасники «мають намір заподіяти шкоду» (*Р. проти Федеративної Республіки Німеччина, 1989*). Однак, у справі *Християни проти расизму і фашизму проти Великобританії, 1980*, доповідь Європейської комісії з прав людини вказувала на те, що:

«... право на свободу мирних зібрань забезпечується для кожного, хто має намір організувати мирну демонстрацію ... Можливість ... приєднання до демонстрації екстремістів з насильницькими намірами не з числа членів організації, яка проводить захід, не може позбавити організаторів даного права. Навіть якщо існує реальний ризик, що

¹⁴ А/НRC/15/16, Звіт Робочої групи Універсального періодичного огляду: Білорусь (21 червень 2010).

¹⁵ А/НRC/15/16/Add.1, Додавання до Звіту Робочої групи з універсального періодичного огляду: Білорусь - 'Думки з висновками та / або рекомендаціями, добровільні, зобов'язання і відповіді, представлені державою - об'єктом огляду ', п. 22 і 27 відповідно. Доступно за посиланням:

http://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/Session8/BY/A.HRC.15.16.Add.1_BELARUS

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

мирна процесія призведе до заворушень, організованим ззовні, відповідно до ст. 11 дана процесія не може бути заборонена через ці причини. "

24. Аналогічно, в справі *Зіліберберг проти Молдови*, 2004 Європейським Судом з прав людини було зазначено, що «приватна особа не має позбавлятися права на мирні зібрання в результаті окремих актів насильства або інших карних діянь, вчинених іншими особами в ході демонстрації, якщо ця людина не відповідає насильством»¹⁶. Таким чином, *немає необхідності обмежувати дані свободи в будь-якому випадку, поки людина у відповідь не скоїть якихось осудних діянь при здійсненні своїх прав (Езелін проти Франції, 1991)*. Дані постанови мають особливе значення в інтерпретації ст. 293 *Кримінального кодексу Білорусі «Масові заворушення»*. У зв'язку з цим ми висловлюємо особливу занепокоєність з приводу судових процесів, за інформацією про хід яких на сьогоднішній день не ясно, що саме суди визначали як «масових заворушень», якими факторами оперували суди у визначенні «індивідуальної участі» або «організації» даних заворушень і які міркування вплинули на винесення відрізняються один від одного вироків.

Визначення «масових заворушень»

25. «Масові заворушення» зазвичай розглядаються як найбільш серйозне порушення громадського порядку. Наприклад, в Білорусі це протиставляється менш суспільно небезпечному діянню, передбаченого ст. 342 (1) *Кримінального кодексу* (організація та підготовка дій, які серйозно порушують громадський порядок). Аналогічним чином в інших юрисдикціях заворушення відрізняють від менш серйозних порушень, таких як «грубе порушення громадського порядку» або «Бійка». Той факт, що закон Білорусі вводить покарання у вигляді позбавлення волі строком до 15 років за організацію масових заворушень, підкреслює серйозність даного злочину.
26. Правопорушення «масові заворушення» є тяжким, так як люди здійснюють його у складі групи і використовує велику чисельність для досягнення своїх цілей.¹⁷ Цей елемент «значимості чисельності» в законодавстві Білорусі підкреслюється через використання терміну «масові». Отже, поняття «масові заворушення» не синонімічно поняттю «масові дії з елементами насильства або грубого порушення громадського порядку».

¹⁶ Див також Гаспарян *проти Вірменії* (No.1) (2009), п.43; Галстян *проти Вірменії* (2008), п.115; Ашугян *проти Вірменії* (2008), п.90; та Сетинкая *проти Турції* (2006, тільки французькою).

¹⁷ Thornton et al, Закон про суспільний порядок і протест (OUP: 2010) в 1.09, посилання на Звіт Правової Комісії Великобританії, Правопорушення, пов'язані з громадським порядком, закон Com. 123, 24 жовтня 1983, Cmnd 9510).

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

Таким чином, навіть якщо окремі розрізнені інциденти відбуваються одночасно один з одним або в обмежений проміжок часу, вони повинні розглядатися окремо, а не як єдині «масові заворушення» (див. нижче щодо подій 19 грудня).

27. До того ж, існує цілий спектр моделей агресивної поведінки, не кожна з яких може вважатися «заворушеннями», навіть коли стосовно залучених у ці дії людей можна сказати, що вони діяли в групі осіб для досягнення спільної мети. Градація різних форм насильства повинна враховувати ступінь агресивності, тривалість, кількість задіяних осіб, тяжкість заподіяної фізичної або матеріальної шкоди. Вивчення всіх цих складових дозволить визначити, чи був перевищений той поріг, за яким починаються «масові заворушення». До менш тяжких дій можуть відноситись вигукування образ на адресу міліції, удари ногами або руками по бар'єрам, встановленим міліцією. Дані дії самі по собі ні в якому разі не повинні розцінюватися як учинення заворушень. До більш тяжким видів поведінки відносяться кидання металевих снарядів до міліції чи міліцейські машини, які здатні завдати серйозної фізичної чи матеріальної шкоди, носіння та використання зброї, заподіяння серйозної шкоди майну (включаючи биття вікон). Дані дії можуть вважатися «масовими заворушеннями» у разі, якщо вони вчинені великою кількістю людей і коли кожна розумна людина, опинившись у цій ситуації, побоювалася б за свою безпеку. Однак, коли такі дії здійснюються незначною кількістю осіб, важко уявити, як вони можуть бути розцінені як «масові заворушення».
28. Питання про те, що складає «участь» є вкрай залежним від фактичних обставин конкретної ситуації. Тому надзвичайно важливо, щоб суди ґрунтувалися на чіткому обґрунтуванні і докладних доказах, що стосуються поведінки конкретної особи, обвинуваченого в участі або організації масових заворушень. Це включає в себе ретельну перевірку всіх свідчень, узятих у постраждалих та свідків (крім співробітників міліції, які проводили арешт). За відсутності даних деталей, арешт і утримання під вартою окремих осіб за «засуджувану» поведінку не може бути достатньо обґрунтованим і затримання на цій основі дає серйозні підстави для висновків про порушення прав людини (*Ашугян проти Вірменії*, 2008 п. 99-101).¹⁸
29. Різниця між «участю» та «організацією» масових заворушень і «участю» та «організацією» незаконні публічної акції повинна ретельно враховуватися:

¹⁸ Слід зазначити, що у зв'язку з протестами у період після виборів у Молдові в квітні 2009 року (коли 200 чоловік були арештовані і затримані, зокрема, за звинуваченням у масових заворушеннях), уряд погодився, що мало місце порушення права на свободу та особисту недоторканність відповідно до статті 5 ЄКПЛ. Скарга п. 29837/09 Раду Попа проти Молдови, подано 8 червня 2009 року; Заява № 24163/09 Серджиу Мокану проти Молдови, подано 11 травня 2009 року; Заява № 19828/09 за Статі і Марінеску проти Молдови, яку подано 16 квітня 2009 року. Див також Скарги № № 43546/05 і 844/06 Бориса Хмелевського і Володимира Москальова проти Молдови, подані 1 і 8 грудня 2005 року (включає в себе питання про незареєстровані емблеми).

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

- людина, яка виконує організаційну роль щодо незаконних зборів, в ході якого відбулися насильницькі дії, не повинен прирівнюватися до організатора масових заворушень. До тих пір, поки немає конкретного і очевидного доказу того, що людина особисто вдавався до використання незаконного і серйозного насильства або закликала інших вдаватися до нього, не можна стверджувати, що людина організувала «масові заворушення».
- аналогічно, людина, яка брала участь у незаконних зборах, не може звинувачуватися в участі у масових заворушеннях тільки на цій підставі. До тих пір поки немає конкретного і очевидного доказу застосування насильства даною людиною, їй не може висуватися звинувачення в «участі у масових заворушеннях».

Аналіз подій 19 грудня

30. Наступний розділ доповіді аналізує події, що відбулися ввечері 19 грудня 2010 року в Мінську, коли тисячі людей зібралися в центрі міста на знак протесту проти, на їхню думку, сфальсифікованих підсумків президентських виборів. Президент Білорусі Олександр Лукашенко заздалегідь оголосив, що «реакція правоохоронних органів і військових має бути адекватною і жорсткою»¹⁹, і хоча, мабуть, спочатку влада терпеливо ставилася до більшої частини протестів, події в кінцевому підсумку спровокували потужну відповідь з боку державних структур безпеки як проти натовпу протестуючих, так і стосовно окремих осіб та організацій в наступні дні й тижні.
31. Аналіз ґрунтується на огляді широкого спектра повідомлень білоруських та міжнародних ЗМІ, документів, підготовлених правозахисними групами, і великим обсягом відеозаписів з місця подій, зроблених як самими учасниками протесту, так і представниками ЗМІ. Ці різноманітні матеріали, в свою чергу, інтерпретуються в контексті хронології подій цього вечора, отриманої з інформації, що поширювалася радіо «Свобода»²⁰, газетою «Солідарність»²¹, правозахисним центром «Весна»²², Білоруським Гельсинським Комітетом²³ і Білоруської асоціації журналістів²⁴.

¹⁹ <http://spring96.org/ru/news/40833>

²⁰ <http://www.svaboda.org/content/article/2252428.html>

²¹ <http://baj.by/m-p-viewpub-tid-1-pid-9501.html>

²² <http://spring96.org/ru/vybary2010>

²³ <http://belhelcom.org/ru/node/12365>

²⁴ <http://baj.by/?newlang=rus>

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

32. Виходячи з даної хронології, ми виділяємо 6 основних елементів подій 19 грудня 2010 року:
- 1) Дії, безпосередньо пов'язані з даними акціями протесту, які відбувалися напередодні 19 грудня 2010 року;
 - 2) Дії міліції відносно Володимира Некляєва і його прихильників у першій половині вечора 19 грудня;
 - 3) Початковий мітинг на Жовтневій площі і прохід учасників на наступний мітинг на площі Незалежності;
 - 4) Напад на будівлю Уряду, що прилягає до площі Незалежності, і відповідні дії міліції;
 - 5) Дії міліції і структур державної безпеки для розгону основної маси демонстрантів на площі Незалежності;
 - 6) Дії держави після подій 19 грудня 2010 року.
33. Аналіз, який викладатиметься далі, виходить з оцінки кожного окремого моменту для визначення того, (а) які з дій протестуючих підпадають під захист міжнародних стандартів у сфері прав людини і (б) в якій мірі дії білоруської держави можна оцінювати як відповідні взяті на себе зобов'язанням по захисту прав людини, або як порушуючі права людини.

1) Події напередодні мітингу

34. Перше питання для розгляду - правовий статус зібрання 19 грудня. Як зазначалося вище (п.п. 9-13), виходячи із закону Білорусі «Про масові заходи», організатори заходу з кількістю учасників, що перевищує 1000 чоловік (масові заходи), подають заявку за 15 днів до проведення мітингу, а у випадку мітингу, пов'язаного із виборами, організатори повинні надати попереднє повідомлення місцевій владі за 5 днів. Далі, стаття 9 постановляє, що публічні масові зібрання можуть проводитися тільки в період між 8 ранку і 10 вечора, і закон не передбачає ніякої законної можливості для проведення спонтанних зібрань.
35. Повідомлялося, що кілька кандидатів у президенти до дня виборів закликали своїх прихильників зібратися на Жовтневій площі на знак протесту проти, як вони гадали, фальсифікації виборів. Згідно Звіту про результати незалежного спостереження, підготовленого Білоруським Гельсинським Комітетом та Центром «Весна»: «У своїх передвиборних виступах на державному телебаченні більшість кандидатів закликали громадян

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

приєднатися до передбачуваної акції»²⁵, в той час як у Підсумковому звіті Місії зі спостереження за виборами БДПЛ/ОБСЄ зазначається: «Від початку передвиборної кампанії опозиційні кандидати Володимир Некляев, Віталій Рімашевський, Андрій Санніков і Микола Статкевич закликали своїх прихильників «обстоювати свої голоси» мирним шляхом на Жовтневій площі в Мінську 19 грудня»²⁶.

36. Це передбачає, що можна розглядати декількох кандидатів у президенти як співорганізаторів подальшого публічного заходу, оскільки кожен з них закликав людей на мітинг і вказував одну і ту ж дату і місце для збору. Наскільки ми можемо констатувати, офіційного повідомлення для влади не було, і на цій підставі мітинг може вважатися незаконним.
37. Однак, слід наголосити, що Європейський Суд з прав людини ухвалив: «незаконна ситуація не повинна виправдовувати порушення права на свободу зібрань» (Ойа Отаман проти Туреччини, 2007, п. 39), і у випадках, коли відсутня небезпека громадському порядку, і «коли демонстранти не беруть участі у насильницьких діях, для громадської влади важливо виявити певну толерантність до мирного зібрання». Суд постановив, що поліції необхідно охороняти мирні незаконні збори так само, як і законні, а не розганяти або використовувати силу проти них лише тому, що вони незаконні (хоча не виключено, що організатори та учасники, як і раніше, можуть бути згодом піддані пропорційним правовим санкціям).
38. У випадку щодо Білорусі, влада здійснила кілька попереджень про те, як вона може відреагувати на будь-які незаконні мітинги після виборів. У Доповіді про результати незалежного спостереження зазначено, що певні державні чиновники відповіли на заклики до мітингу попередженням про «провокації та терористичні акції, які готує опозиція». У Доповіді також зазначено, що владою затримано певних осіб напередодні запланованого мітингу в містах по всій Білорусі. Однак, за нашою інформацією, не з'ясовано, були «превентивні» затримання пов'язані безпосередньо з майбутнім мітингом, або ж вони більше стосувалися виборчого процесу.
39. Далі, згідно Звіту про результати незалежного спостереження, «У день виборів свої наміри щодо проведення акції у виключно мирному руслі підтвердили кандидати в президенти Володимир Некляев, Григорій Костусев, Віталій Рімашевський, Олексій Михалевич та Ярослав Романчук. Їх звернення до Генерального прокурора, передане останньому о 16 годині, містило вимогу припинити превентивні затримання і пропозицію Генеральному

²⁵

http://belhelcom.org/sites/default/files/2011/Final_HRD_monitoring_report_on_presidential_election_in_Belarus_ru.pdf, С. 36.

²⁶ <http://www.osce.org/ru/odihr/76092>, С. 25.

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

прокурору особисто прийти на Жовтневу площу, аби дати власну оцінку діям правоохоронних органів та демонстрантів»²⁷. . Можемо розцінювати це як прагнення кандидатів у президенти забезпечити мирний характер демонстрації та бажання лише висловити протест щодо певних аспектів виборного процесу. Однак, заява також показує, що вони були стурбовані тим, як влада відреагує на будь-яку форму суспільного протесту.

2) Напад на Володимира Некляєва і його прихильників

40. Перші ознаки того, як влада може відреагувати на будь-які публічні дії різних кандидатів у президенти, з'явилися раннім вечором 19 грудня. У звіті Місії ОБСЄ зі спостереження за виборами наголошується, що «кандидату Некляєву не дали дійти до Жовтневої площі, і він був жорстоко побитий. Некляєва було направлено до лікарні, звідки його згодом вивезли невідомі²⁸». Більш детально ця подія описана у Доповіді про результати незалежного спостереження:²⁹:

«О 19.10 співробітники спецслужб у цивільному напали на колону прихильників Некляєва, що рухалася в бік Жовтневої площі. Під час нападу були використані вибухові пакети. Всі присутні журналісти були покладені обличчям у сніг, відеоапаратура була навмисно пошкоджена. Самого кандидата побито і з травмами доставлено в Міську клінічну лікарню швидкої допомоги, звідки пізніше він був вивезений особами в штатському. Була відібрана звукопідсилююча апаратура, яку планували викристати на акції».

41. Даний інцидент піднімає кілька запитань, пов'язаних із правами людини. По-перше, у застосуванні сили «спецслужбами» (див. нижче міркування про те, хто брав участь у нападі) не вбачається жодного законного приводу. Ніде не вказувалося, що Некляєв та прихильники вели себе агресивно чи порушували громадський порядок, при цьому втручання було надмірно агресивним. Застосування ж світлошумових гранат може розцінюватися як непропорційна відповідь на те, що в гіршому випадку могло б бути недозволеною, але абсолютно мирною демонстрацією. Як зазначалося раніше, Європейський суд з прав людини підкреслив у ряді випадків, що тоді, коли недозволена демонстрація залишається мирною, поліція повинна утриматися від будь-якого застосування сили для втручання в хід або для

27

http://belhelcom.org/sites/default/files/2011/Final_HRD_monitoring_report_on_presidential_election_in_Belarus_ru.pdf, С. 36.

28

<http://www.osce.org/ru/odihr/76092>, С. 25.

29

http://belhelcom.org/sites/default/files/2011/Final_HRD_monitoring_report_on_presidential_election_in_Belarus_ru.pdf, стр. 36.

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

розгону учасників (Ойя Отаман проти Туреччини, 2007; Балджік проти Туреччини, 2007).

42. По-друге, людині було нанесено серйозних травм, її забрали до лікарні, але згодом її було вивезено звідти особами, описаними як «співробітники спецслужб у цивільному». Європейський суд з прав людини наголошував, що там, де звинувачення в нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженні висунуті проти правоохоронних органів, потрібно «особливо ретельне вивчення справи», навіть якщо на національному рівні вже було проведено розслідування та відбувся судовий процес (Мурадова проти Азербайджану, 2009, параграф 99). Не зрозуміло, чи робила влада будь-які спроби розслідувати звинувачення в застосуванні насильства і жорстокого поводження до учасників. Сама лиш відсутність перевірки вже є порушенням процедурної складової свободи від катувань та нелюдського і принизливого поводження (Сайя та інші проти Туреччини, 2008; Гюледж проти Туреччини, 1998). Більше того, участь в описаних діях співробітників правоохоронних органів у штатському значною мірою підриває принцип, згідно з яким повинна бути можливість ясно й індивідуально ідентифікувати всіх представників влади для того, щоб було зрозуміло, хто повинен понести відповідальність³⁰.
43. По-третє, в результаті втручання «спецслужб», сила, імовірно, була застосована проти журналістів, які супроводжували протестантів, а міліція навмисно пошкодила журналістське обладнання. ОБСЄ зазначала про легітимність статусу журналістів при висвітленні публічних зборів³¹, у тому числі і «недозволених». Особливо наголошувалося на тому, що «ЗМІ є нейтральними відносно обставин, при яких відбулася подія, незалежно від того, була вона запланованою чи спонтанною. Висвітлення подій є їх професійним обов'язком, і поліція повинна надавати їм такі ж можливості, як і у випадку, коли б демонстрація була «дозволеною». Своїми діями «спецслужби» висловили відверте нехтування обов'язку держави гарантувати свободу ЗМІ при висвітленні публічних подій.³²
44. **Описаний інцидент, імовірно, є окремим виявом втручання з боку влади напередодні розгону основних зібрань. Тим не менше, виникає кілька питань, пов'язаних з правами людини. Не зовсім зрозуміло, хто саме брав участь у нападі на Некляєва та його прихильників. Доповідь про результати незалежного спостереження описує цих осіб як «одягнених у цивільне**

³⁰ Див. «Поясняюча записка», Керівні *принципи зі свободи мирних зборів* ОБСЄ / БДИПЛ та Венеціанської комісії, п. 153.

³¹ З доповіддю є можливість ознайомитись: www.osce.org/documents/rfm/2007/06/25176_en.pdf (на англійській) та www.osce.org/documents/rfm/2007/06/25176_ru.pdf (на російській)

³² Білоруська влада продовжила переслідувати журналістів після подій 19 грудня, див.: <http://www.hrwatch-by.org/analiticheskaya-spravka-2-1>.

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

співробітників спецслужб» і, наскільки нам відомо, це твердження не спростовувалося владою. Якщо нападники дійсно були співробітниками служб безпеки, то держава повинна провести повне розслідування інциденту і пропорційності застосування сили. Якщо ж представники держави не брали участі в описаних подіях, владі слід чітко про це заявити і провести розслідування, щоб встановити, хто відповідальний за напад на вулиці і за вивезення Некляєва з лікарні.

3) Мітинг 19 грудня

45. Згідно з нашою хронологією, близько 17.00 19 грудня в околицях Жовтневої площі знаходилося близько 20 міліцейських фургонів, автобусів зі спеціальними силами міліції, а також іншої спецтехніки. Також там було заборонено паркуватися іншому автотранспорту, і міліція виставила бар'єри навколо Палацу Республіки. Однак людям було дозволено кататись на ковзанці, залитій на площі. Дані факти свідчать про те, що влада готувалася до можливого мітингу. Разом з тим кількість працівників міліції свідчить про те, що міліція не очікувала в той вечір ні збору великої юрби, ні масштабних заворушень у центрі міста.
46. Повідомлення вказують на те, що близько 19.30 група осіб від 500 до 2000 чоловік, що підтримали кандидата в президенти Віталія Рімашевський, почали рухатися від Привокзальної площі у бік Жовтневої площі. З боку міліції не було здійснено ніяких спроб зупинити дану демонстрацію.
47. Як повідомлялося, о 20.30 на Жовтневій площі перебували близько 15.000 чоловік, серед яких були присутні принаймні чотири кандидати в президенти: Ярослав Романчук, Григорій Костусєв, Андрій Санніков і Віталій Рімашевський. Було встановлено звукове обладнання і кожен з кандидатів звертався до натовпу, що продовжував зростати. Співробітників міліції видно не було, за винятком дорожньої міліції. Не було зроблено спроб розігнати присутніх або перешкоджати людям проходити на площу.
48. Близько 21.00 зростаючий натовп протестантів заблокував проспект Незалежності, почавши рухатися до площі Незалежності, де знаходяться будівля Уряду та штаб-квартира Виборчої комісії. Як повідомлено, невелика група співробітників автоінспекції зробила безуспішну спробу заблокувати дорогу, але не змогла перешкодити прохід людей до площі. За оцінками, юрба налічувала приблизно 20-40 тис. чоловік. Площа Незалежності була заповнена, і натовп поширився основними сусідніми вулицями. Згідно з повідомленнями, протягом цього часу юрба була налаштована доброзичливо і мирно. Кандидати виголошували промови на майдані Незалежності, закликаючи до проведення нових, чесних виборів і звільнення політ'язнів.

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

49. Весь цей час міліція, як здавалося, в цілому поважала право людей на мирний протест. Вона була практично непомітною, до певного моменту не здавалася численною, не робила спроб втручатися і не намагалася запобігти зростанню натовпу або перепинити рух з Жовтневої на площу Незалежності. Міліція скоріше була зосереджена на регулюванні руху для надання можливості мітингувальникам проводити захід належним чином і мінімізувати обмеження прав інших.
50. У період з 19.30 до 22.00 міліція, ймовірно, реагувала на протест відповідно до принципів поваги свободи мирних зібрань. Наявні докази свідчать про те, що влада намагалася сприяти реалізації свободи мирних зібрань, навіть незважаючи на те, що захід був незаконним зібранням.

3) Напад на Будинок Уряду

51. Близько 21.45 19 грудня невелика кількість людей розпочали атаку на Будинок Уряду, який знаходиться з одного боку площі Незалежності. Відеоматеріали показують, що нападники, здійснюючи спробу проникнути в будівлю, розбивали скляні двері та вікна кулаками, ногами, а також використовували інші предмети. Напад на будівлі Будинку Уряду, як повідомляється, тривав протягом значного часу і привернув значну увагу засобів масової інформації, перш ніж міліція дала відповідь на інцидент.
52. Не з'ясовано, чи були люди, які нападали на Будинок Уряду, частиною мирної демонстрації на площі Незалежності, чи це були ті, хто прийшов на мітинг з чітким наміром вчинити або спровокувати насильницькі дії, чи ж це були провокатори, як припустили окремі коментатори. У певному сенсі це не має значення, оскільки напад на будівлю Будинку Уряду був лише видимістю насильницької діяльності і тому не може вважатися легітимною частиною мирного протесту.
53. Варто відзначити, що багато хто з тих, що брали участь у насильницьких діях, не здійснили жодних спроб приховати свою особистість, і їх добре видно на значній кількості відеоматеріалів. Тому на основі відеоматеріалів для органів державної влади відкривається можливість виявлення винних і притягнення їх до відповідальності за протиправні дії. Як зазначалося вище (п.п. 23-24), згідно з постановою Європейського суду з прав людини, люди повинні бути притягнуті до відповідальності за свої дії, і всього лиш присутність на мирному зібранні, яке набуває насильницьких рис, не є підставою для притягнення до відповідальності за насильницькі дії інших осіб (*Езелін проти Франції 1991*).
54. Представники правоохоронних органів не поспішали реагувати на напад на Будинок Уряду протягом приблизно 30 хвилин. Дивує той факт, що

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

навколо будівлі Будинку Уряду не було представників правоохоронних органів або інших проявів надання безпеки, хоча у силових структур було досить багато часу для цього, поки мітингувальний натовп переміщувався з Жовтневої площі на площу Незалежності. Є припущення, що співробітники правоохоронних органів перебували всередині будівлі під час нападу на Будинок Уряду. Ці припущення підтверджуються кадрами, на яких відображені щити, аналогічні тим, які використовувалися співробітниками міліції для блокування деяких вікон і дверей після того, як скло у них було розбито.

55. Коли співробітники правоохоронних органів, у кінцевому рахунку, відповіли на прояви насильства з боку мітингувальників, відеокадри з місця подій показують ряд співробітників у повному бойовому спорядженні, які агресивно і без розбору нападають на людей, що знаходяться ближче до будівлі, використовуючи кийки. Слід пам'ятати, що застосування певного рівня сили проти демонстрантів, які використовують насильницькі дії, може вважатися розумним для міліції. Але, згідно з численними свідченнями та відеоматеріалами, не було виявлено ніяких ознак того, що хто-небудь з нападаючих на Будинок Уряду здійснював спроби нападу на представників силових структур, і не виявлено жодних доказів того, що всі або більшість людей поблизу будівлі брали активну участь у нападі на неї. Насправді, багато хто з тих, що знаходилися найближче до будівлі Будинку Уряду, були представниками ЗМІ, які фіксували те, що відбувається. Для співробітників міліції було цілком можливим відтіснити натовп від вхідних дверей будівлі за допомогою щитів, а не використовувати кийки.
56. Відеокадри з місця подій показують, що велика кількість людей отримали поранення голови під час втручання міліції, що вказує на застосування міліцією значної сили проти тих, хто знаходився поблизу будинку.
57. Відтіснивши натовп від дверей будівлі, міліція сформувала суцільну лінію між будівлею та натовпом. Відеоматеріали показують, що представники міліції були добре споряджені: металеві щити, шоломи з козирками, чоботи зі щитками, а також кийки. Екіпірування міліції різко контрастує з цивільним одягом людей у натовпі.
58. Представники міліції тримали лінію деякий час, протягом якого до окремих співробітників міліції підходили цивільні особи у спробі завести розмову. На деяких відеоматеріалах відображені випадки побиття демонстрантів за допомогою кийків співробітниками міліції, що підійшли дуже близько до лінії останніх.
59. **Напад на Будинок Уряду та відповідні дії міліції викликають ряд запитань. Чому не було міліції ззовні будівлі для запобігання нападу? Чому для відповіді на насильницькі дії потрібно було 30 хвилин? Певне**

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

застосування сили міліцією, можливо, було необхідним, але є й свідчення того, що сила застосовувалася непропорційно і невибірково. З цього випливає зобов'язання влади провести негайне, незалежне і відкрите розслідування пропорційності застосування сили. Виникає і аналогічне питання про те, чи були ті, кому згодом пред'явили звинувачення за ст.ст. 293, 339 або 342, серед тих, хто застосовував насильство або наносив шкоду майну і чи є достатні докази цього.

4) Розгін основної демонстрації

60. Після припинення міліцією нападу на Будинок уряду, набагато більшу додаткову кількість міліціонерів у захисному спорядженні було розміщено в безпосередній близькості від будівлі. Однак, представники міліції, мабуть, чекали близько 30 хвилин, перш ніж робити які-небудь подальші дії проти демонстрантів. Це ще раз показує, що дві події на сусідній території були інтерпретовані владою як дві окремі і різні дії, і цей час було використано для аналізу та організації подальших дій міліції відносно осіб, які беруть участь у більш масштабній мирній демонстрації на площі Незалежності.
61. Тут необхідно знову зазначити, що стаття 9 Закону «Про масові заходи» забороняє будь-які збори після 22-ї години, а стаття 12 визначає, як влада може реагувати в такій ситуації. У статті йдеться, що якщо учасники відмовляються підкоритися вимогам влади про припинення заходу, міліція може вжити необхідні дії, щоб зупинити збори. Це передбачає, що перш, ніж втрутитися і припинити збори, влада зобов'язана проінформувати організаторів та учасників про необхідність розійтися.
62. На цій стадії основні збори на Майдані Незалежності можуть розглядатися як незаконні, оскільки, по-перше, влада не була про них повідомлена заздалегідь, а по-друге, захід тривав після крайнього часу проведення зборів, встановленого законом для всіх заходів. Хоча влада, мабуть, була згодна допустити проведення початково незаконних зборів, вона явно вирішила, що не буде більше терпіти продовження протестних дій, які могли затягнутися на невизначений період часу.
63. Хоча влада, вірогідно, може виправдовувати розгін основної частини демонстрації, відповідно до закону вона була зобов'язана ще до втручання попросити учасників розійтися. Тим не менш, в жодній доповіді не вказується, що влада намагалася вступити в переговори з організаторами, щоб попросити їх переконати натовп розійтися, або використовували власні засоби звукопідсилення, щоб вступити в комунікацію безпосередньо з учасниками заходу.
64. Приблизно 23:15 міліція почала діяти для розсіювання демонстрації. Вона утворила кілька ліній, оточивши приблизно 300 осіб на території, розташованій безпосередньо перед Будинком уряду. Співробітники міліції

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

почали стукати щитами і відтісняли людей назад, використовуючи кийки. Ті, хто опинився між міліцейськими лініями, очевидно, були побиті без розбору. Деякі люди змогли вибратися через міліцейські кордони, а ті, кого затримували, були доставлені в спеціальні міліцейські фургони (автозаки).

65. Співробітники правоохоронних органів далі виступили проти основної групи демонстрантів, використовуючи щити і кийки, щоб витіснити людей на проспект Незалежності. Відеозапис показує, що багато людей було побито без розбору. Деякі чинили опір, але більшість намагалася залишити цей район. Саме в цей період більшість людей була затримана міліцією. Деякі з них були затримані після побиття, інші під час спроб залишити площу, а деякі з демонстрантів були затримані на певній відстані від площі, коли намагалися покинути цей район. Звіти показують, що операція з очищення площі Незалежності від демонстрантів тривала від 20 до 30 хвилин
66. Відеодані свідчать, що під час початку операції з очищення площі Незалежності, демонстрація була мирною. Не виявлено доказів будь-якої фізичної агресії по відношенню до міліції. Немає доказів того, що людям було віддано наказ залишити цей район, не існує жодних доказів того, що люди були попереджені, що, якщо вони не залишать площу, вони ризикують бути затриманими. Очевидно, представники силових структур вирішили очистити площу силою і затримати стільки людей, скільки можливо, з числа учасників мирної демонстрації - просто тому, що вони в ній беруть участь.
67. Застосування сили з боку міліції по відношенню до учасників демонстрації, як видається, було абсолютно непропорційним ситуації. На наявних відеозаписах видно, що співробітники міліції як у формі, так і в цивільному наносили удари людям, які намагалися покинути площу, били людей, які знаходилися на землі, били жінок і літніх людей, в тому числі ногами. Є дуже мало (якщо взагалі є) доказів вчинення будь-якого істотного опору міліції, або агресивної поведінки по відношенню до міліції з боку демонстрантів.
68. На відміну від дисциплінованих і впорядкованих дій міліції під час прибуття на площу, дії під час розчищення площі виглядають як не більш ніж недисциплінований напад на мирний натовп.
69. Міжнародні стандарти діяльності міліції чітко описують параметри застосування сили. З «Основних принципів застосування сили та вогнепальної зброї співробітниками правоохоронних органів посадовими особами з підтримання правопорядку» Організації Об'єднаних Націй стає ясно, що сила повинна бути застосована виключно в обмежених випадках:

4. Посадові особи з підтримання правопорядку при здійсненні своїх функцій, наскільки це можливо, використовують ненасильницькі засоби до вимушеного застосування сили або вогнепальної зброї. Вони

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

можуть застосовувати силу і вогнепальну зброю тільки в тих випадках, коли інші засоби є неефективними або не дають будь-яких надій на досягнення наміченого результату.

70. Основні принципи також дають рекомендації про порядок дій співробітників правоохоронних органів під час незаконних масових зібрань:

12. Оскільки, відповідно до принципів, викладених у Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, участь в законних і мирних зборах може брати юдьяка людина, уряди і установи і посадові особи з підтримання правопорядку визнають, що сила і вогнепальна зброя можуть застосовуватися лише у відповідності з принципами 13 і 14.

13. При розгоні протизаконних зборів ненасильницького характеру посадові особи з підтримання правопорядку уникають застосування сили чи, якщо це неможливо, обмежують таке застосування до необхідного мінімуму.

71. Відео та документальні свідчення вказують на те, що основні збори на Майдані Незалежності в Мінську зберігали мирний характер у той момент, коли почалася операція з очищення площі від демонстрантів. Насильницькі дії, пов'язані з нападом на Будинок Уряду, були припинені, і ситуація була під контролем міліції задовго до цього часу, і немає жодних свідчень, що основна частина натовпу брала участь, підтримувала або якось сприяла насильству. Таким чином, складно зробити висновок про те, що збори являли собою «масові заворушення», як про це було заявлено згодом владою Білорусі. Це були, без сумніву, незаконні збори (згідно із Законом про масові акції), але все свідчить на користь того, що основна частина учасників зборів вела себе мирно протягом усього часу.

72. Відповідно до білоруських законів, у влади було законне право розігнати незаконні збори. Однак принципи ООН чітко вказують, що в таких обставинах співробітники правоохоронних органів повинні були по можливості уникати застосування сили, а де це неможливо, звести його до мінімуму. Відео та документальні свідчення показують, що застосування сили міліцією не було зведено до мінімуму; також навряд чи можна стверджувати, що використання палиць проти мирних громадян, що намагаються покинути площу, було необхідною і пропорційною відповіддю на ситуацію.

Одна подія чи дві?

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

73. У даному місці аналізу слід розглянути те, чи доречно розцінювати події 19 грудня 2010 як одну масову акцію або до великого мітингу на площі Незалежності і до атаки на Будинок Уряду потрібно підходити як до окремих подій. Це може здатися просто академічним інтересом, але, враховуючи подальшу реакцію уряду на демонстрантів і звинувачення, які були висунуті за участь у «масових заворушеннях», це питання важливо розглянути.
74. Незважаючи на те, що дві події відбувалися в той же час і на одній території (площа Незалежності), відеоматеріали свідчать, що напад на Будинок Уряду відбувався фактично як окрема подія за участі лише невеликої кількості людей і на значній відстані від основної маси мирних демонстрантів. На відео зафіксовано, що з боку мирного натовпу демонстрантів не виявлялося жодної підтримки групи, яка атакує Будинок Уряду; навпаки, за свідченнями очевидців, мирні демонстранти виступали проти нападу на будівлю. Крім того, насильницький напад привернув відносно невелике число учасників, а основна частина демонстрантів на площі Незалежності продовжувало мирну акцію. У підсумку, коли міліція почала атакувати демонстрантів, сила спочатку була спрямована на тих, хто знаходився в безпосередній близькості до будівлі Будинку Уряду, а основній частині мирної демонстрації було дозволено продовжити мітинг.
75. Наш аналіз пропонує, що мирний протест і насильницькі дії (напад на Будинок Уряду) повинні розглядатися як два окремі паралельні збори. Основний захід на площі Незалежності має вважатися мирним, хоч і незаконним, мітингом. Навпаки, протест за участі меншої кількості людей, яка вдалася до насильницьких дій біля Будинку Уряду, не може розглядатися як мирне зібрання і, отже, не є охоронюваним виглядом дій. Це єдиний елемент протестних акцій, що мали місце ввечері 19 грудня 2010 р., який міг би на законних підставах розглядатися як «масові заворушення». І навіть у цьому випадку малої кількості людей, залучених до насильства, викликає питання з приводу кваліфікації їхніх дій як «масових» безладів (див. п. 27 вище).

6) Дії влади після 19 грудня 2010

76. Реакція влади на протести не завершилася рішенням розігнати натовп протестуючих на площі Незалежності. Багато учасників було арештовано під час операції із зачистки площі і одразу після неї. Протягом наступних тижнів влада продовжувала затримання і погрожувала окремим людям та організаціям.
77. У Доповіді за результатами незалежного спостереження, складеному Білоруським Гельсінським Комітетом і Правозахисним центром «Весна», зазначається:

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

«Під час силового розгону мітингу були побиті і затримані кандидати в Президенти Віталій Римашевський, Андрій Санніков, Григорій Костусев, затримано близько 700 учасників мітингу. Ще чотири кандидати в Президенти, Володимир Некляев, Микола Статкевич, Олексій Міхалевич та Дмитро Ус, були затримані в ніч з 19 на 20 грудня. Міліцією був затриманий і голова БХК Олег Гулак, який вів моніторинг за ходом мітингу і повинен був взяти участь в анонсованій підсумковій прес-конференції кампанії «Правозахисники за вільні вибори» 20 грудня 2010 року (він був звільнений тільки о 19:00 20 грудня). Пізніше вночі офіс Правозахисного центру "Весна", який є партнером кампанії з моніторингу, зазнав нападу з боку КДБ, в результаті чого були тимчасово затримані 10 співробітників, у тому числі координатори кампанії з моніторингу Володимир Лобкович і Валентин Стефанович».

78. Численні повідомлення білоруських та міжнародних правозахисних організацій, міжнародних ЗМІ і міжнародних організацій зафіксували дії білоруської влади, вжиті протягом декількох тижнів після подій, спрямовані проти тих, хто так чи інакше брав участь у протестах проти президентських виборів. Детальна оцінка масштабу і розмаху репресій виходить за рамки цієї доповіді. Однак Міжнародна спостережна місія КМК задокументувала дії, розпочаті проти правозахисних організацій³³, журналістів³⁴ та адвокатів³⁵, а весь розмах таких дій був нещодавно задокументований Парламентською асамблеєю Ради Європи³⁶.
79. Одразу після 19 грудня 2010 р. по відношенню до близько 700 осіб пройшли групові судові процеси, на яких обвинувачених засудили до штрафів або адміністративного арешту на термін від 5 до 15 діб за участь у незаконній демонстрації. Багато хто із затриманих або засуджених скаржилися на погане поводження з боку міліції або безпосередньо після затримання, або під час очікування суду. Багато хто також скаржився, що суд над ними був простою формальністю: суддям надавалися стандартні докази, а у обвинуваченого не було ні захисника, ані реальної можливості захистити себе самостійно. Деякі скаржилися на те, що їх апеляційні скарги були проігноровані.
80. У доповіді від 12 квітня 2011 пані Сініккі Хурскайнен для Політичного Комітету Парламентської Асамблеї Ради Європи наголошується, що 29 чоловік, включаючи чотирьох кандидатів у президенти, були звинувачені в

³³ http://www.hrwatch-by.org/sites/default/files/IOM_Analytical_Review_N1-1_RUS.pdf и http://www.hrwatch-by.org/sites/default/files/IOM_Analytical_Review_No.1-1b_RUS.pdf

³⁴ http://www.hrwatch-by.org/sites/default/files/IOM_Analytical_Review_N2-1_RUS.pdf и http://www.hrwatch-by.org/sites/default/files/IOM_Analytical_Review_N2-1b_RUS.pdf

³⁵ http://www.hrwatch-by.org/sites/default/files/IOM_Analytical_Review_N3-1_RUS.pdf

³⁶ <http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2011/Apdoc09.pdf>

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

організації та участі в масових заворушеннях. Цей злочин передбачає покарання до 15 років позбавлення волі.⁵ Ще 10 осіб (включаючи двох кандидатів у президенти) були звинувачені у грубому порушенні громадського порядку, що передбачає покарання до трьох років позбавлення волі.⁶ Ми відзначаємо, що згодом звинувачення на адресу ряду людей були перекваліфіковані зі ст. 293 Кримінального кодексу на статті Кримінального кодексу, що регулюють менш суспільно-небезпечні злочини. У відповідності з нашими даними на момент написання доповіді, 18 людей як і раніше звинувачуються у порушенні ст. 293; 9 осіб постануть перед судом за ст. 342 («дії, що грубо порушують громадський порядок») та 2 особи були звинувачені за ст. 339 («злісне хуліганство»).⁷ Причини перекваліфікації незрозумілі і до теперішнього моменту влада не дала пояснень щодо підстав для подібних відмінностей у кваліфікації.

81. Не викликає сумнівів факт, що у держави є право залучати до відповідальності за участь у незаконних зборах і за здійснення чи заклик до вчинення насильницьких дій під час зборів. Тим не менше, виходячи з наявної інформації, влада віддала перевагу визнати людей винними на підставі обмежених і шаблонних свідчень, практично не надавши обвинуваченням можливостей апелювання висунутим проти них свідченням.
82. Найбільш серйозними залишаються звинувачення в організації або участі у масових заворушеннях, і окремі особи вже були визнані винними в порушенні відповідної статті Кримінального кодексу. Однак аналіз подій 19 грудня, представлений вище, показує, що всі насильницькі дії відбувалися з боку невеликої групи учасників, які знаходилися близько до Будинку Уряду. Таким чином, кваліфікація подій як «масових заворушень» викликає багато питань (див. п.п. 27 і 75 вище). Більше того, складається враження, що ті, кому були пред'явлені звинувачення у масових заворушеннях, були обрані в силу свого високого суспільного статусу, а також факту присутності на основних зборах на Майдані Незалежності.
83. **Як було зазначено вище, дуже важливо ретельно позначити відмінність між «участю в» і «організацією» масових заворушень, з одного боку, і «участю в» і «організацією» незаконних зборів - з іншого. Особа, яка організувала або брала участь у незаконних зборах, під час яких відбулися насильницькі дії, не повинна розглядатися як організатор масових безладів. Щоб звинуватити кого-небудь в організації або участі у масових заворушеннях, потрібні конкретні та наочні докази того, що людина особисто вдалася до насильства або закликала інших до серйозних і незаконних насильницьких дій, а також діяла злагоджено зі значною кількістю інших осіб.**
84. **У міру проходження судових процесів вкрай важливо, щоб влада спиралася на чіткі і достовірні докази прямої участі обвинуваченого у**

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

насилстві або заподіянні істотної матеріальної шкоди. Ні участь, ані організація незаконної акції не можуть самі по собі бути достатніми підставами для притягнення до відповідальності за участь чи організацію масових заворушень.

Висновки

85. У цій проміжній доповіді проведено короткий огляд правової ситуації зі свободою зібрань у Білорусі та ключових міжнародних принципів у галузі прав людини, що мають відношення до свободи зібрань. Також була розглянута ситуація, пов'язана з публічною акцією 19 грудня 2010 в Мінську, і були визначені 6 основних взаємопов'язаних подій.
86. Спираючись на висловлювання ряду осіб, можна вважати, що збори були спільно організовані кількома кандидатами в президенти. Ніякого формального повідомлення владі не подавалося, тому збори можуть обгрунтовано розглядатися як незаконні, хоча при цьому організатори дуже ясно дали зрозуміти, що вони планують мирний характер зборів.
87. Першою зафіксованою реакцією влади став напад на Володимира Некляєва і його прихильників близько 19 годин 10 хвилин, який підняв низку питань про дотримання прав людини. Залишається певна невизначеність щодо того, чи було напад скоєно «співробітниками спецслужб у цивільному» або кимось ще. Якщо нападники були співробітниками спецслужб, то держава повинна всебічно розслідувати інцидент, зокрема, пропорційність застосування сили. Якщо ж у нападі не брали участь представники держави, влада повинна прямо про це заявити і, крім того, провести розслідування для встановлення відповідальних як за сам напад на вулиці, так і за подальше вивезення Володимира Некляєва з лікарні.
88. Що стосується основного зборів, що мав місце між 19.30 і 22.00, ми прийшли до висновку, що дії працівників міліції не порушували прав учасників. З наявних у розпорядженні свідчень можна зробити висновок, що влада намагалася сприяти реалізації права на свободу мирних зборів навіть незважаючи на те, що дане зібрання було незаконним.
89. Напад на Будинок Уряду і реакція міліції, приблизно між 21.45 та 22.30, також викликають кілька питань. Чому не було міліції зовні будівлі для запобігання нападу і чому міліції знадобилося майже 30 хвилин, щоб відреагувати на безлади? Хоча певне застосування сили міліцією могло бути необхідним; є свідчення, що сила була застосована в певній мірі невибірково та непропорційно. Ці факти повинні стати предметом негайного, незалежного та відкритого розслідування

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

90. Наявні в розпорядженні свідчення говорять про те, що загальні збори на Майдані Незалежності зберігали мирний характер в момент, коли почалася міліцейська операція по зачищенню території від мітингувальників (приблизно між 23.00 та 24.00). Згідно з положеннями Закону про масові акції, це були безумовно незаконні збори, але за свідченнями очевидців, основна частина учасників зборів вела себе мирно протягом всього часу. «Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї співробітниками правоохоронних органів посадовими особами з підтримання правопорядку» Організації Об'єднаних Націй чітко визначають, що при розгоні недозволених зборів необхідно утримуватися від застосування сили, наскільки це можливо. Свідоцтва показують, що дії міліції не були ані необхідним, ані пропорційною відповіддю на ситуацію.
91. Таким чином, різниця між «участю» та «організацією» масових заворушень і «участю» та «організацією» у незаконному масовому заході має бути ретельно проаналізовано, і якщо особа, організувала або брала участь у незаконному масовому заході, в ході якого мало місце насильство, це не означає, що вона організувала масові заворушення або брала участь у них.
92. Схожим чином, багато хто з тих, хто брав участь у нападі на Будинок Уряду, можуть бути легко ідентифіковані на публічно доступних відеоматеріалах. Подібні неспростовні докази повинні бути надані у судових процесах, на яких висувуються звинувачення в участі в епізодах насильства або у розпалюванні насильства в порушення різних статей Кримінального кодексу. За загальним правилом, принципово важливо, аби суди засновували свої рішення на явних і перевірених доказах безпосередньої участі звинувачених осіб у незаконних діях.
93. Мирний протест на площі Незалежності і напад на Будинок Уряду повинні чітко розглядатися як два окремих і паралельних збори. Згідно зі свідченнями, захід на площі Незалежності був мирним, хоча і недозволеним мітингом. Щодо протилежного, то напад на Будинок Уряду не може розглядатися як мирне зібрання і тому не перебуває під захистом. Це єдиний елемент заходу 19 грудня 2010, який міг би на законних підставах розцінюватися як «масові заворушення». Тим не менш, відносно невелика кількість осіб безпосередньо брала участь в нападі на Будинок Уряду - який сам по собі можна було передбачити і запобігти відповідним попередніми розміщенням сил міліції - викликає питання про те, наскільки правомірно взагалі звинувачувати будь-кого у «масових заворушеннях», при тому, що законодавством визначено інші склади злочинів, що не передбачають участі значної кількості людей, і які, можливо, більше підходять для кваліфікації дій, що мали місце. У разі будь-якого переслідування за організацію або участь в подіях 19 грудня потрібно враховувати цю різницю.

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

Ніл Джарман (Спеціальний доповідач з подій 19 грудня 2010 року Комітету міжнародного контролю за ситуацією з правами людини у Республіці Білорусь)

Ніл Джарман є директором Інституту вивчення конфліктів у Белфасті, Північна Ірландія. Його академічні інтереси включають у себе миротворчі дії та вирішення конфліктів, з особливим акцентом на питаннях публічних заходів та їх поліцейського супроводу, а також відповіді місцевого співтовариства на насильство і порушення громадського порядку. Є автором численних публікацій з питань забезпечення громадського порядку, прав людини та вирішення конфліктів. Очолює Раду експертів БДІПЛ ОБСЄ з питань свободи зібрань.

Група експертів при Спеціальному доповідачеві (станом на 1 травня 2011):

Майкл Гамільтон (Голова групи експертів) є ад'юнкт-професором Факультету права Центрально-Європейського Університету, Будапешт, Угорщина. Викладає права людини і порівняльне конституційне право, включаючи курси з питань свободи висловлення думок і свободи зібрань. До переїзду в Будапешт був співкерівником Інституту правосуддя перехідного періоду в Університеті Ольстера, Північна Ірландія. Область його досліджень лежить в правовому регулюванні і посередництві при проведенні публічних протестів. Є членом Ради експертів БДІПЛ ОБСЄ з питань свободи зібрань.

Сергій Дікман - експерт некомерційної організації «Юристи за конституційні права і свободи» (ЮРИКС), Москва, Росія. Автор більше 20 публікацій з питань міжнародного захисту прав людини, зокрема, діяльності договірних органів ООН з прав людини, а також з питань реалізації свободи зібрань і свободи вираження поглядів відповідно до міжнародних стандартів.

Юрій Джибладзе є президентом Центру розвитку демократії та прав людини (Москва, Росія). Сфера його інтересів включає свободу зборів і свободу об'єднань, безпеку діяльності правозахисників, розвиток міжнародних стандартів у сфері прав людини, застосування міжнародних зобов'язань на національному рівні, взаємодія НДО та міжнародних організацій, стратегії правозахисної діяльності. Є членом Ради з розвитку громадянського суспільства і прав людини при Президенті Російської Федерації і членом Експертної ради при Уповноваженому з прав людини в Росії.

Володимир Чемерис - український правозахисник і громадський діяч. Засновник і член правління Інституту економіко-соціальних проблем «Республіка». Останнім часом його діяльність спрямована в основному на протидію згортанню громадянських свобод в Україні. Розробник проекту закону «Про свободу мирних зібрань».

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

Комітет міжнародного контролю за ситуацією з правами людини в Білорусі

ОПИСАННЯ

Декларація Комітету міжнародного контролю за ситуацією з правами людини в Білорусі

Ми, представники неурядових організацій країн простору ОБСЄ і міжнародних цивільних мереж і організацій, беручи до уваги,

- що з Республіки Білорусь продовжують надходити повідомлення про грубі і систематичні порушення прав людини, включаючи право на свободу від катувань, нелюдського та такого, що принижує людську гідність поводження, свободу зборів, асоціацій, свободу вираження поглядів, право на справедливий і неупереджений суд;

- не оцінюючи результатів виборів Президента та хід їх проведення;

- відчуваючи занепокоєння з приводу повідомлень про випадки тиску та переслідування правозахисників та правозахисних організацій;

- підкреслюючи, що відповідно до принципів ОБСЄ, підтвердженими на саміті глав держав і урядів держав - учасниць ОБСЄ, що пройшов в Астані 1-2 грудня 2010 року, права людини є предметом прямої та законної стурбованості усіх держав-учасниць ОБСЄ та міжнародного цивільного суспільства і не відносяться виключно до внутрішніх справ відповідної держави;

і виходячи з переконаності в тому, що суспільна злагода і розвиток Республіки Білорусь, як і будь-якої іншої країни, неможливі без верховенства права, без дотримання всіх міжнародних стандартів Прав Людини і продовження активної роботи правозахисних, екологічних, молодіжних та інших громадських організацій,

заявляємо про створення Комітету міжнародного контролю за ситуацією з правами людини у Білорусі (далі - Міжнародний Комітет).

Основними цілями Міжнародного Комітету є:

- постійний моніторинг і міжнародний контроль за ситуацією з дотриманням фундаментальних прав людини та положенням правозахисників та правозахисних організацій у Республіці Білорусь;

- вироблення рекомендацій органам влади Білорусі та міжнародним організаціям щодо нормалізації ситуації у Республіці Білорусь та приведення її у відповідність з міжнародними зобов'язаннями, взятими на себе урядом Республіки Білорусь і внутрішніми нормами Республіки Білорусь.

Для роботи на території Республіки Білорусь Міжнародний Комітет сформував довгострокову Міжнародну спостережну місію, куди входять співробітники правозахисних організацій з різних країн простору ОБСЄ, міжнародних організацій, а також незалежні експерти. Місія буде вести

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

спостереження як за діяльністю влади у разі порушення ними прав людини, так і за можливими діями радикальних суспільних груп, здатних створити загрози їх дотримання.

Ми звертаємося до колег із громадських організацій Білорусі з закликом активно співпрацювати з Міжнародним Комітетом і сприяти йому в реалізації його цілей. Ми звертаємося до влади Республіки Білорусь з закликом сприяти роботі Комітету у формуванні об'єктивної оцінки ситуації в області прав людини у Республіці Білорусь.

Ми закликаємо колег з правозахисних та громадських організацій країн СНД, Західної Європи, а також інших країн простору ОБСЄ приєднуватися до даної ініціативи.

27.12.2010

BYC@hrgroups.org

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

МЕМОРАНДУМ Комітету міжнародного контролю про призначення Спеціального Доповідача по подіях 19 грудня 2010

22 лютого 2011 року

<http://hrwatch-by.org/spetsialnyi-dokladchik>

Комітет Міжнародного Контролю за ситуацією з правами людини в Білорусі оголошує про призначення Спеціального Доповідача з розслідування подій у Білорусі навколо акцій протесту опозиції 19-го грудня 2010 року..

Комітет Міжнародного Контролю за ситуацією з правами людини в Білорусі (<http://hrwatch-by.org>) - об'єднання неурядових організацій з країн простору ОБСЄ, створене для постійного спостереження і контролю за ситуацією з дотриманням фундаментальних прав людини та положенням правозахисників та правозахисних організацій у Республіці Білорусь, а також для вироблення рекомендацій органам влади Білорусі та міжнародним організаціям. Комітет вже заснував Міжнародну Спостережну Місію, присутню у Мінську з 27 грудня 2010 року (див. <http://hrwatch-by.org/o-missii>). Спеціальний доповідач з подій 19 грудня стане окремим, незалежним від Місії, органом Комітету.

Демонстрації протесту опозиції, що пройшли у Мінську 19-го грудня 2010 року і наступні за ними затримання та арешти громадян викликали різну реакцію у білоруській та у міжнародній спільноті. Завданням Спеціального Доповідача буде об'єктивна неупереджена оцінка подій, що відбулися, у першу чергу, публічного заходу на площі Незалежності. Спеціальний доповідач оцінить, чи були збори 19 грудня мирними з точки зору міжнародних стандартів, чи було пропорційним і обгрунтованим застосування сили співробітниками правоохоронних органів, а також подальша реакція держави у вигляді адміністративного та кримінального переслідування учасників акції. У першу чергу, оцінка буде проводитися з точки зору внутрішнього законодавства, а також міжнародних зобов'язань у сфері фундаментальних прав людини, узятих на себе Республікою Білорусь.

Спеціальним Доповідачем призначений Ніл Джарман, незалежний міжнародний експерт, керівник Інституту з вивчення конфліктів (Великобританія), голова групи експертів ОБСЄ зі свободи зібрань. При Спеціальному доповідачеві також буде працювати Група експертів з країн ОБСЄ з проблематики свободи зборів і заходів поліцейського реагування, яку очолить Майкл Гамільтон - колега Ніла Джармана, професор Центрально-Європейського університету..

Висновки будуть зроблені на основі аналізу відеозаписів, показань спостерігачів і свідків, заяв посадових осіб, матеріалів ЗМІ, доступних для громадськості матеріалів кримінальних справ.

Комітет звертається до громадських та політичних об'єднань Білорусі, журналістам та ЗМІ, до посольств країн ОБСЄ, що працюють на території

ПРОМІЖНА ДОПОВІДЬ

республіки Білорусь, а також до органів влади Республіки Білорусь з проханням надати всю наявну інформацію про дії учасників акцій протесту 19 грудня, а також про дії правоохоронних органів для незалежної і неупередженої оцінки подій.

З питання передачі матеріалів, а також з усіх питань, пов'язаних з діяльністю Спеціального доповідача можна звертатися українською, російською та англійською мовами на адресу Секретаріату Спецдоповідача:

BYC-SR@hrgroups.org